

เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน

เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน

การศึกษาพบว่า ชุมชนริมแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวตอนบน ทางฝั่งไทยตั้งแต่บริเวณรอบแก่งคอนผีหลงลงไปจนถึงแก่งผาได คนหาปลาใช้เครื่องมือหาปลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งหมด ๗๑ ชนิด (ดูรายชื่อจากภาคผนวก) เครื่องมือเหล่านี้สามารถจำแนกออกเป็น ๔ ประเภทดังนี้

๑. เครื่องมือประเภทตกปลา พบ ๓๓ ชนิด

คนหาปลาจะใช้เครื่องมือกลุ่มนี้โดยวางไว้บริเวณที่สังเกตเห็นว่าปลาอาจเดินทางผ่านหรือเป็นแหล่งที่อาศัยหากิน พบเครื่องมือประเภทนี้ทั้งหมด ๓๓ ชนิด ได้แก่ ไช้ลั่น โต่งหรือต่อง โพงพาง ไช้หัวหมู คั้ง ตุ่มปลาเอียน บั้งแลน หิง จำ แซะ โอนหรืออวน ซอล้อ มองปลิว มองไหล มองเทียน โต่งเต้น ลี้น้ำหาย ไช้สองงา มองหว่า จิบ ดาง ไช้กึ่ง ไช้หลอด ตุ่มปลาดุก มองยั้ง เออ มองปลาบึก นาม กระตัม ใสปลา สอด ไช้หัวหมู แซ่กึ่ง

เครื่องมือเหล่านี้บางประเภทต้องใช้เหยื่อล่อด้วย ได้แก่ ตุ่มปลาเอียน และตุ่มปลาดุก ตุ่มปลาเอียนใช้ไส้เดือนและหอยที่ทุบแล้วหรือทำให้เน่าเป็นเหยื่อ เวลาใช้ก็เอาเหยื่อใส่เข้าไปวางไว้ด้านในของตัวตุ่ม แล้วเอาตุ่มไปวางไว้บริเวณที่มีโคลนหรือเลนเมื่อปลาเอียนได้กลิ่นก็จะเข้าไปกินเหยื่อ ตุ่มอันหนึ่งบางทีก็ได้ปลาเอียนมากกว่า ๑ ตัว

ส่วนตุ้มปลาถูกใช้สี่เดือนเป็นเหยื่อ โดยนำสี่เดือนใส่เข้าไปในตัวตุ้มแล้ว เอาตุ้มไปวางไว้ตามบริเวณริมน้ำ เมื่อปลาได้กลิ่นเหยื่อก็จะเข้ามา ปลาที่เข้าจะเป็น ปลาตุ้มอย่างเดียว

๒. เครื่องมือประเภทที่ใช้ล่อปลา

พบ ๑๗ ชนิด ได้แก่ เบ็ดน้ำเต้า เบ็ดคิด เบ็ดขำม เบ็ดปลาเลิม เบ็ดแขวน เบ็ดโก เบ็ดคำว เบ็ดล่ำมลอย เบ็ดใจ์ เบ็ดระแวง เบ็ดคำวข้าง เบ็ดแขวน เบ็ดน็อค เบ็ดแดง เบ็ดมาบ เบ็ดปลาเอียน และเบ็ดล้อ

๓. เครื่องมือที่ใช้จับปลา

พบ ๑๓ ชนิด เครื่องมือกลุ่มนี้ คนหาปลาจะสังเกตว่าบริเวณใดมีปลา อาศัยอยู่ การใช้เครื่องมือประเภทนี้ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์สูง และใช้ จับปลาโดยไม่ต้องใช้เหยื่อแต่อย่างใด ได้แก่ แห่ถ้ำ-แห่ห่าง ซ้อน สุ่ม ลิม หิง จำ แซะ เคาะบอด แห่ล้า ลากจะคาก ลากวอด แห่ป่อง กวัก

๔. เครื่องมือที่ช่วยในการหาปลา

พบ ๗ ชนิด เครื่องมือเหล่านี้คนหาปลาต้องใช้เป็นประจำ ได้แก่ เรือโก้นหรือ เรือซุด เรือหางยาวหรือเรือกาบ ข้องใส่ปลา กระต้อมตักปลา คำว มีด แพหรือแบ

เครื่องมือหาปลาที่เลิกใช้แล้ว

ในจำนวนเครื่องมือหาปลา ๗๑ ชนิดที่สำรวจพบนั้นมีเครื่องมือหาปลาที่เลิกใช้ ไปแล้ว ๙ ชนิด สรุปได้ดังนี้

๑. **เบ็ดน้ำเต้า** ทำจากผลบวบตากแห้งเอามาทำเป็นท่อนลอย มีเชือกผูก ข้างใต้ผูกกับตะขอเบ็ด จึงเรียกว่าเบ็ดน้ำเต้า คนหาปลาจะใช้ลูกมะเดื่อสุกเป็นเหยื่อ เวลาใช้ยังเอาลูกมะเดื่อสุกสีแดงทาที่ผลน้ำเต้าเพื่อให้ส่งกลิ่นล่อปลา แล้วเอาเบ็ด น้ำเต้าไปลอยไว้ในน้ำบริเวณที่น้ำนิ่งๆ ในแม่น้ำโขง เช่น คก หลง ลูกมะเดื่อจะล่อ ปลามากินเบ็ด

ในอดีตจะใช้ตั้งแต่เดือน ๗ เป็นต้นไป โดยใช้จับปลาปลาโมงซึ่งเป็นปลา ที่กินพืชเป็นอาหาร ในปัจจุบันไม่สามารถพบเห็นได้อีกแล้ว เนื่องจากในแม่น้ำโขง มีสิ่งรบกวนมากโดยเฉพาะการเดินเรือ

๒. **ลากจะคาก** เป็นเครื่องมือที่ทำด้วยเชือกเส้นเดียวและนำดอกซึ่งเป็น ไม้ไผ่เหลามามัดเข้ากับเชือกอีกทีหนึ่งโดยการมัดห่างกันประมาณ ๑ คืบ สมัยก่อน

ไม่มีเชือกต้องใช้ปอม่าพื้นเป็นเชือก

เมื่อผูกเสร็จแล้วก็จะนำจะคากไปปล่อยตามหาดหิน การปล่อยนั้นใช้คน ๓ คนเป็นอยู่ข้างน้อย คนแรกจะนั่งอยู่บนเรือโดยปล่อยจะคากให้ไหลไปกับน้ำ คนที่สองจะจับจะคากค่อยๆ ดึงเข้ามาเป็นครึ่งวงกลม ส่วนคนสุดท้ายที่อยู่บนฝั่งก็จะกางแหออกให้กว้างแล้วเอาเศษไม้ยัดไว้ภายในแห เมื่อคนที่ลากๆ มาจนถึงฝั่งแล้วก็จะวางแหให้ครอบคลุมจากนั้นก็เอาแหขึ้นเพื่อจับเอาปลา

เครื่องมือนี้เคยใช้ในเดือน ๕-๖ ของทุกปี โดยจับปลาได้ทุกชนิด เช่น ปลาเพี้ย ปลาบอก

๓. เบ็ดปลาเลิม มีขนาดใหญ่กว่าเบ็ดทั่วไป ตัวเบ็ดบางตัวทำมาจากเหล็ก นำมาตีและขึ้นรูปเป็นตัวเบ็ด การผูกตัวเบ็ดเข้ากับคันเบ็ดนั้นจะใช้เชือกเป็นจำนวนมาก เบ็ดปลาเลิมจะผูกเข้ากับคันไม้ไผ่บางทีก็มีตั้งแต่ ๓ เล่มขึ้นไปมัดรวมกันเป็นคันเบ็ด

เหยื่อเบ็ดปลาเลิมเป็นปลาตัวเล็ก เช่น ลูกปลาเพี้ยขนาดครึ่งกิโลกรัมขึ้นไป เหยื่อเหยื่อเข้ากับตัวเบ็ด เวลาเกี่ยวเบ็ดต้องไม่ทำให้เหยื่อตายเพราะปลาจะไม่กินเหยื่อ จากนั้นมัดคันเบ็ดเข้ากับก้อนหินหรือกิ่งไม้เพื่อป้องกันปลาดึงเอาเบ็ดไป เวลาปลากินเบ็ด

เบ็ดปลาเลิมใช้จับปลาเลิมตามคอกในช่วงเดือน ๔-๙ ของทุกปี โดยจับปลาเลิมประมาณ ๗๐ กิโลกรัมขึ้นไป ที่เลิกใช้เพราะปัจจุบันปลาเลิมไม่ค่อยมี

๔. ลี้น้ำหอย มีลักษณะเหมือนคั้ง แต่วิธีใช้ลีด่างกับคั้งตรงที่ลีดี้ใส่ในที่สูงที่มีน้ำตกลงมา มีการสานขดตะไม่ห่างมากใส่ไว้ด้านใต้ตัวคั้ง การใส่ลีดี้้น้ำตกทำให้น้ำไม่สามารถไหลไปได้มากจึงเรียกว่าลี้น้ำหอย

ลี้น้ำหอยใช้จับปลาที่อาศัยอยู่ในลำห้วยในเดือน ๑๑-๑๒ เช่น ปลาบอก เป็นต้น

อ้อยเสารี ระวังศรีบอกว่า ก่อนที่จะใส่ลีดี้ต้องเก็บเศษไม้ที่จมอยู่ในน้ำออกก่อน เพื่อให้พื้นที่ที่จะทำการใส่ลีดี้้นั้นแบน (ทำให้สะอาดไม่ให้มีเศษไม้หรือเศษวัสดุอื่นๆ) ถ้าเราเดินลงไปไม้หรือเศษวัสดุอื่นๆ ที่จมอยู่ใต้น้ำจะได้ไม่เกี่ยวขา และไม่ต้องกลัวว่าจะเหยียบเศษเปลือกหอย เพราะมันแบนดีแล้ว เวลาใจลีดี้ต้องเอาปืนมะเตบไปด้วย เพราะงูมันจะมากินปลาในลีดี้ คนที่ไปใจต้องเอาปืนยิงเพื่อไล่กูให้หนีไปก่อนจึงจะลงไปใจลีดี้ได้

ปัจจุบันทางฝั่งไทยไม่มีคนใช้แล้ว พบเฉพาะที่ห้วยมะเขือ บ้านน้ำเกี๋ง
ฝั่งลาว

๕. สะเบ็ง มีลักษณะเป็นเหล็กปลายแหลมผูกติดกับไม้ไผ่หรือไม้อื่นซึ่งใช้เป็นด้ามจับ มีเสียงทั้งสองด้านของปลายเหล็กเหมือนฉวมก ตัวสะเบ็งจะผูกติดกับเชือกป่าน เครื่องมือชนิดนี้เป็นเครื่องมือที่ใช้จับปลาบึกแบบโบราณ เวลาใช้คนหาปลาจะผูกไม้ไผ่เป็นนั่งร้านอยู่บนดอนเพื่อสังเกตว่ามีปลาบึกขึ้นมา การสังเกตนี้จะสังเกตการกระเพื่อมของน้ำ เมื่อเห็นว่าปลาบึกขึ้นมาบริเวณใดคนหาปลาก็จะพุ่งสะเบ็งใส่ เมื่อสะเบ็งปักเข้ากับตัวปลาจะปล่อยเชือกให้ไปกับปลาบึกจนกว่าปลาบึกจะหมดแรงจากนั้นก็ค่อย ๆ ลากปลาบึกเข้าฝั่ง ปัจจุบันไม่มีคนใช้แล้ว

๖. กวัก เป็นเครื่องมือหาปลาไว้ใช้จับปลาบึกและปลาเลิม กวักจับปลาบึกมีขนาดตาของกวักใหญ่กว่ากวักปลาเลิม กวักมีลักษณะคล้ายมง แต่จะมีขนาดที่เล็กกว่า มีความยาวประมาณ ๔ เมตร กว้างประมาณ ๒-๒.๕ เมตร ถ่วงด้วยหินที่รูตรงกลางทางด้านล่างของกวักด้วยกัน 3 จุด และระหว่างทั้ง 3 จุดจะถ่วงด้วยตะกั่วอีกที่ การใช้กวักจะใช้คนประมาณ 3 คน คนที่อยู่กลางลำเรือหาปลาจะคอยสังเกตว่ามีปลาขึ้นมาหรือไม่ หากมีก็จะเอาเรือไปตักข้างหน้าปลา และคอยบอกให้คนที่อยู่หัวเรือและท้ายเรือให้ปล่อยสายกวักทั้งสองข้าง เมื่อปลาติดกวักคนที่อยู่ตรงกลางลำเรือจะดึงสายหอนเพื่อให้กวักหลุดเป็นตุ้ง ตัวปลาก็จะติดอยู่ด้านในของกวัก

๗. นาม มีลักษณะเหมือนมงปลาบึก แต่มีขนาดสั้นกว่ามีความยาวประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ เมตร เส้นใยทำมาจากป่านปอ ความสูงประมาณ ๒ เมตร มีทูลอยทำจากน้ำเต้าผูกไว้ด้านหลังของนามเพื่อให้นามลอย ด้านล่างถ่วงด้วยดินเผาที่มีรูตรงกลาง คนหาปลาหากสังเกตเห็นว่ามีปลาขึ้นมาก็จะเอาเรือไปตักข้างหน้าของปลา ในเรือมีคนประมาณ ๓ คนเป็นอย่างน้อย การปล่อยนามต้องปล่อยดักทางปลา เมื่อปลามาติดนาม นามจะพันตัวปลาไว้ จากนั้นคนหาปลาก็จะรอให้ปลาอ่อนแรงแล้วก็ลากเข้าฝั่งเพื่อจะผูกปลาแล้วเอาปลาใส่ในเรือ

บริเวณที่ใช้นามจับปลาบึกจะอยู่ที่ดอนแวง คนหาปลาจะใช้นามในช่วงเดือน ๖-๗ (เดือนเม็อง) ปลาที่จับได้มีทั้งปลาบึกและปลาเลิม

ส่วนเครื่องมืออีก ๒ ชนิด คือ แหป่อง และมองหว่า ได้เลิกใช้มานานแล้ว จนไม่มีใครสามารถอธิบายลักษณะและวิธีการใช้ได้

บทบาทผู้หญิงในเรื่องของเครื่องมือหาลา

บทบาทในการทำและใช้เครื่องมือหาลาไม่ได้มีแต่ผู้ชายเท่านั้น แต่เครื่องมือหาลาหลายชนิดเป็นเครื่องมือที่ผู้หญิงมีบทบาททั้งการทำเครื่องมือและการใช้หาลา โดยเฉพาะผู้หญิงในชุมชนที่ตั้งอยู่ริมน้ำ ห้วยสาขา หนอง พุงนา

การศึกษาพบว่า เครื่องมือหาลาที่ถือว่าเป็นเครื่องมือที่ผู้หญิงเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำและการใช้ส่วนมากเป็นเครื่องมือขนาดเล็ก เช่น จ้ำ หิง แซะ เป็นต้น เครื่องมือเหล่านี้ส่วนมากใช้หาลาตามริมห้วย แม่น้ำสาขา พุงนา และริมฝั่งแม่น้ำโขง

ปลาที่ผู้หญิงหาได้โดยส่วนมากจะเป็นปลาชนิดที่มีขนาดเล็ก และเป้าหมายในการจับนั้นก็เพื่อเป็นอาหารของครอบครัวเป็นหลัก หากเหลือก็จะขายเป็นรายได้เข้าครอบครัวหรือไม่ก็นำมาแปรรูปก่อนขาย เช่น นำมาเอ็บทำเป็นห่อขายในชุมชน

บทบาทของผู้หญิงในเรื่องเครื่องมือและการหาลาจึงเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางอาหารของครอบครัวในชุมชนสองฝั่งโขง

ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือหาลา

- ความรู้เรื่องปลา ฤดูกาล และระบบนิเวศน์

การใช้เครื่องมือบางชนิดจะขึ้นกับฤดูกาลซึ่งสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ที่เอื้ออำนวยต่อการใช้เครื่องมือนั้น และยังสัมพันธ์กับพฤติกรรมของปลา

คนหาลาได้แบ่งฤดูกาลหาลาออกเป็น ๒ ฤดู คือ ฤดูน้ำหลากและฤดูแล้ง

ในฤดูแล้งหรือฤดูน้ำลด ตามลำน้ำสาขาของน้ำโขงจะมีการไล่คั้ง เพราะช่วงนี้น้ำเริ่มลด ปลาที่ไปอาศัยอยู่ตามวังต่างๆ หรือตามหนองน้ำซึ่งเป็นปลาค้างวังที่เชื่อมต่อแม่น้ำโขงจะเริ่มอพยพลงไปสู่มแม่น้ำโขง

ส่วนในแม่น้ำโขงนั้น ในเดือน ๑๑-๕ (เดือนเมือง) ปลาจะไปอาศัยอยู่ตามคก คนหาลาก็จะหาลาตามคกโดยใช้ทั้งแห มอญ และเบ็ดชนิดต่างๆ

ขณะที่ในช่วงน้ำขึ้นซึ่งเป็นช่วงปลาใหญ่อพยพ คนหาลาจะไล่ไซ่ไล่เหย หรือไหลมอมตามลั้งต่างๆ

การใช้เครื่องมือบางชนิดยังขึ้นอยู่กับระดับน้ำด้วย เช่น การใช้มอญจับปลาบึก จะใช้ในปลายฤดูแล้งต่อต้นฤดูฝนหรือในช่วงปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือน

พฤษภาคมนั้น หากน้ำขึ้นมากก็จับปลาบึกไม่ได้ อีกทั้งระดับน้ำต้องทรงตัวไม่ขึ้นๆ ลงๆ หรือที่เรียกว่า “น้ำหนึม”

ส่วนความรู้เรื่องปลานั้น เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการใช้เครื่องมือหาปลาเป็นส่วนใหญ่ เช่น ในการไหลมองคนหาปลาจะรู้ว่าช่วงไหนที่ปลาใหญ่ขึ้น ช่วงไหนที่ปลาเล็กขึ้น คนหาปลาก็จะไหลมองขนาดแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลานั้นขึ้นอยู่กับว่าช่วงเวลาดังกล่าวว่าปลาขนาดไหนอพยพ หรือการใช้เบ็ดเบอรืต่างๆ ที่ขึ้นกับขนาดของปลา

เครื่องมือหาปลาบางชนิดจะออกแบบเพื่อใช้จับปลาบางชนิดเป็นการเฉพาะ เช่น มองปลาบึกจะใช้จับปลาบึกเป็นหลัก ดังนั้นจึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับปลาบึกด้วย

ในการหาปลานั้น คนหาปลาจะสังเกตธรรมชาติรอบข้างไปด้วย เช่น หากเห็นผลมะเดื่อสุกนั่นหมายถึงว่าปลาโพงจะเริ่มว่ายทวนน้ำขึ้นมา ในช่วงนี้คนหาปลาก็จะใช้เบ็ดน้ำเต้าที่ใช้มะเดื่อเป็นเหยื่อในการจับปลาโพง

ความรู้เรื่องเหยื่อหาปลา

เหยื่อที่ใช้ในการหาปลามีทั้งเหยื่อที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่คนหาปลาอาจทำเองหรือซื้อมา มีทั้งหมด ๑๔ ชนิด คือ แมงเนี้ยวอุ่มหน้า แมงเฒ่าแม่เพ่อมดลัม แมงก้นตุ้ แมงแซบดิน แมงแม่ ปลารำ กุ้ง แมงจอนทราย แมงมายแมงเขงหรือชีปะขาว ผลมะเดื่อสุก ลูกปลา ไล่เดือน หอย และกล้วยน้ำว่าสุก

คนหาปลาบางคนจะมีความรู้ในเรื่องของการทำเหยื่อตกปลาหรือล่อปลา ซึ่งความรู้นี้ได้รับการถ่ายทอดและจากการปฏิบัติจริงของคนหาปลา ความรู้ในเรื่องเหยื่อนั้นรวมถึงการหาเหยื่อ ฤดูกาลที่เกิดขึ้นของเหยื่อ และความเชื่อเกี่ยวกับการหาเหยื่อด้วยตัวอย่างเช่น สุขสันต์ ธรรมวงศ์ คนหาปลาบ้านหาดบ้ายที่เล่าให้ฟังว่า “เวลาไปหาไล่เดือนมาทำเป็นเหยื่อเบ็ดต้องข้ามไปเอาทางฝั่งลาว เพราะฝั่งลาวมีไล่เดือนมากกว่าและตัวยาวกว่า บางตัวยาวเป็นเมตร เวลาไปเอาไล่เดือนจะถมน้ำลายหรือทำท่าทางรังเกียจไล่เดือนไม่ได้ เพราะจะทำให้ไม่หนามน”

นอกจากนั้นแล้วคนหาปลายังสังเกตสภาพแวดล้อมและลักษณะของปลาด้วยว่าจะใช้เหยื่อชนิดไหนใช้ล่อปลาอะไรบ้าง เช่น ผลมะเดื่อสุกเอาไว้ใช้เบ็ดน้ำเต้า ปลาที่กินจะเป็นปลาโพง แมงเฒ่าเอาไว้เบ็ดคว่ำ ปลาที่ได้ คือ ปลาหวานและปลายอน

การถ่ายทอดความรู้เรื่องเครื่องมือहाปลา

ความรู้ในการทำเครื่องมือและใช้เครื่องมือहाปลานั้นจะมีการถ่ายทอดและสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นทั้งด้านเทคนิคการทำเครื่องมือ วัสดุ และการวางเครื่องมือ เช่น การใช้ “เออ” พ่ออุ้ยมัน บุตรีดี บ้านปากอิงได้บอกว่า “สำหรับคนที่सानเก่งๆ วันหนึ่งอาจसानได้ประมาณ ๒-๓ อันต่อวัน ไม่ใช่ที่เอามา สานส่วนมากได้มาจากสวนที่ปลูกไว้หรือบางคนก็ไปซื้อมาจากคนอื่น ส่วนการใช้เออนั้น ถ้าคนที่ไม่เคยใส่เออไปใส่ก็จะไม่ได้ปลา เพราะเทคนิคสำคัญคือการทำให้เชือกข้างในลั่นเวลาที่มีปลาเข้า แต่ถ้าเชือกไม่ลั่นก็ไม่ได้ปลา คนที่เก่งที่สุดในเรื่องของ การใส่เออที่บ้านปากอิงเหนือ คือ พ่อผุย บุญโต ถ้าเราอยากจะได้เป็นครั้งแรกๆ ก็ต้องไปเป็นลูกมือให้กับแกก่อนแล้วแกก็จะค่อยๆ บอกเราทีละนิด บางครั้งแกก็จะสอนโดยที่เราไม่รู้ตัวคือ แกจะบอกให้เราไปย้ายที่ใส่ใหม่”

การปฏิบัติเช่นนี้คือการถ่ายทอดความรู้ใหม่ของคนहाปลา แม้แต่พ่ออุ้ยมันเองก็เรียนรู้จากการไปเป็นลูกมือให้กับพ่อผุย

ความหมายของเครื่องมือहाปลาใบแม่บัวโขง

เครื่องมือहाปลาใบแม่บัวโขงไม่ได้เป็นเพียงสิ่งของที่ทำไว้เพื่อใช้ในการจับปลาเท่านั้น แต่คือสายสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับแม่น้ำ การहाปลาจึงก่อให้เกิดความสามัคคีระหว่างพี่น้องในชุมชนและต่างชุมชน จนเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของคนहाปลา ตัวอย่างเช่น การไหลมองปลาบึก หรือ การลากจะคาก

การไหลมองปลาบึกนั้น อุ้ยซ้อ จินะราช ผู้รอบรู้เรื่องเครื่องมือจับปลาบึกกล่าวว่า การจับปลาบึกแต่ละครั้งต้องใช้คนไม่ต่ำกว่า ๓-๔ คน เมื่อจับปลาได้ในแต่ละครั้งก็จะมีกรแบ่งปันกัน การไปจับปลาบึกที่ต้องจับร่วมกัน คนที่ไม่รู้วิธีการจับปลาบึกก็จะได้เรียนรู้จากคนที่รู้ซึ่งส่วนมากก็จะเป็นญาติพี่น้องกัน

ส่วนการลากจะคากนั้น แต่ละครั้งใช้คนมากกว่า ๓ คนขึ้นไป คนที่ไปลากจะคากด้วยกันส่วนมากก็จะเป็นคนที่รู้จักกัน เวลาได้ปลามาก็จะมีการแบ่งปันกัน อย่างเท่าเทียม บางคนทีไปहाปลาด้วยกันก็จะเป็นเพื่อนกันหรือญาติพี่น้องกัน

พื้นที่ส่วนรวมในการจับปลา

- ลั้ง-ลวง: พื้นที่หาปลาส่วนรวมในลำน้ำโขง

ลั้งและลวง คือ พื้นที่หาปลาของส่วนรวม เป็นพื้นที่หน้าหมู่บ้านหรือพื้นที่หาปลาของส่วนรวม การศึกษาพบว่า แม่น้ำโขงตั้งแต่แก่งคอนผีหลงไปถึงแก่งผาไดมีพื้นที่หาปลาส่วนรวมที่สำคัญทั้งหมด ๑๑ แห่ง ในจำนวนนี้ ๑๐ แห่งเรียกว่า “ลั้ง” ส่วน “ลวง” นั้นมีที่เดียว คือ ลวงไหลมองปลาบึกบ้านหาดไคร้ได้แก่

- ๑) เกาะแสนตอ หาดบ้าย ที่บ้านหาดบ้าย บ้านทรายทอง
- ๒) หาดฮ้าย บ้านดอนที่
- ๓) ดอนสะเล็ง ห้วยตุ้ บ้านผากูป
- ๔) ผาพระ ผาซี้ คกเงือก หาดแะ บ้านเมืองกาญจน์ บ้านหัวเวียง และบ้านปากงาว

๕) ดอนโป่ง บ้านวัดหลวง บ้านเวียงแก้ว

๖) ดอนแวง บ้านหาดไคร้ บ้านสบสม ดอนแวงนี้ในช่วงเดือนเมษายนจะเป็นลวงที่ใช้ในการไหลมองจับปลาบึก แต่ในช่วงเดือนปกติจะเป็นลั้งที่คนหาปลาใช้หาปลาทั่วไป

๗) บริเวณกว้านคอยยาม่อน บ้านปากอิงใต้

๘) บริเวณแจมป่อง บ้านแจมป่อง

๙) บริเวณปากงาว บ้านห้วยลึก

๑๐) บริเวณคกหลวง บ้านคกหลวง (ฝั่งลาว)

๑๑) บริเวณแก่งผาได บ้านห้วยลึก

สิทธิในการหาปลาตามลั้งตามลำน้ำโขงแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทย่อยด้วยกัน ดังนี้

ประเภทที่ ๑ ลั้งที่คนหาปลาในชุมชนที่ตั้งใกล้กับลั้งเท่านั้นที่มีสิทธิลงหาปลา เช่น ลั้งบริเวณบ้านปากอิงใต้ เป็นต้น

ประเภทที่ ๒ ลั้งที่ไม่ได้จำกัดสิทธิเฉพาะคนหาปลาในชุมชนเท่านั้น แต่คนหาปลาจากชุมชนอื่น ๆ ก็มีสิทธิลงหาปลาได้เช่นกัน เช่น ลั้งหาปลาห้วยลึก เพราะคนหาปลาบ้านห้วยลึกมีความคิดว่า ถ้าคนบ้านอื่นมาหาปลาที่บ้านห้วยลึกได้ คนบ้านห้วยลึกก็จะไปหาปลาที่บ้านอื่นได้เช่นกัน

ประเภทที่ ๓ พื้นที่หาปลาที่คนในชุมชนหาปลาร่วมกันในพื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่หาปลาแบบนี้พบเฉพาะที่ลำห้วยข้างนอนซึ่งเป็นลำห้วยที่ไหลผ่านมาจากหนองอ้อหนองไคร้ไหลลงน้ำโขง ซึ่งบริเวณหนองอ้อหนองไคร้บริเวณบ้านหาดทรายทอง ติดต่อกับบ้านหาดบ้ายซึ่งมีพื้นที่หลายร้อยไร่

พื้นที่ส่วนรวมตามน้ำสาขาและลำห้วย

ลำน้ำสาขาที่เช่นเดียวกับแม่น้ำโขงที่มีพื้นที่หาปลาส่วนรวม โดยเฉพาะการทำคั้งในห้วยสาขาของแม่น้ำโขง เช่น ลำห้วยข้างนอน บ้านหาดทรายทองเป็นต้น คนหาปลาจะเลือกทำคั้งในช่วงที่น้ำเริ่มลด คือ เดือน ๑๐ ไปจนถึงเดือน ๔ เพราะในช่วงนี้เป็นช่วงปลาล่อง คือ ปลาที่อยู่ในหนองน้ำซึ่งขึ้นมาตามลำห้วยในช่วงหน้าฝนจะล่องลงแม่น้ำโขง สำหรับปลาที่จับได้นั้นส่วนมากจะเป็นปลากดเหลือง และปลาบอก ส่วนปลาตัวเล็ก ๆ จะสามารถที่จะลอดผ่านตาขัดตะไปได้ เพราะตาขัดตะห่างกันพอสมควร การทำคั้งจึงไม่เป็นการทำลายพันธุ์ปลา

คนหาปลาเล่าว่า การทำคั้งมีมาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นพ่อรุ่นแม่แล้ว จวบวันนี้ถือว่า ห้วยข้างนอนเป็นพื้นที่สาธารณะ ใครจะทำคั้งตรงไหนก็ทำได้ บริเวณที่ทำคั้งนั้น อาจอยู่ในพื้นที่ไร้ที่มีเจ้าของก็ได้ ในกรณีนี้ต้องขออนุญาตเจ้าของพื้นที่เสียก่อน หรือบางที่เจ้าของพื้นที่ก็เข้ามาร่วมกันทำ

ในลำห้วยอาจจะมีการทำคั้ง ปี ๒๕๔๖ ที่ผ่านมาห้วยข้างนอนมีคั้งอยู่ถึง ๔ แห่ง แต่ละคั้งจะอยู่ห่างกัน การทำคั้งแต่ละที่ก็จะมีคนหลายคนมาช่วยกันทำ

“ในกรณีที่ทำคั้งไหนมีคนมากก็จะจับไม่สั้นไม่ยาวในการมาเฝ้าดูแลคั้ง” ลุงแก้ว ธรรมวงศ์ บอกกับผู้ช่วยนักวิจัยในช่วงที่เดินทางไปเก็บข้อมูลเรื่องคนทำคั้งในลำห้วยข้างนอน

ลุงแก้วซึ่งได้รับหน้าที่ดูแลคั้งในวันนั้นบอกกับผู้ช่วยนักวิจัยว่า คั้งนี้ทำขึ้นด้วยการริเริ่มของคนประมาณ ๑๑ คน ช่วยกันทำอยู่สองวัน ในหนึ่งวันจะมีการใจ (การยกคั้งขึ้นมาดูว่าได้ปลามากน้อยเท่าใด) วันละ ๓ ครั้งเป็นอย่างมาก คือ ช่วงเช้า เที่ยงวัน และตอนเย็น

หากวันไหนได้ปลามากก็จะแบ่งตามจำนวนคนที่เริ่มมาทำคั้งให้ได้เท่ากัน แต่หากว่าวันไหนได้ปลาน้อยก็จะแบ่งให้คนที่มาเฝ้าในวันนั้นเพียงคนเดียว หรือถ้าวันไหนมีคนมาซื้อและปลาติดคั้งมากก็จะขายแล้วเอาเงินที่ขายได้นั้นมาหารแบ่งกัน

ลุงแก่วัยยังบอกอีกว่า คนที่ทำไร่อยู่บริเวณนี้จะได้กินปลาด้วยกันหมด บางวัน คนที่ทำไร่อยู่ใกล้ๆ บริเวณทำคังก็จะมาขอปลาไปกิน ซึ่งคนที่เฝ้าคังอยู่ในวันนั้น ก็จะแบ่งให้

|| หลังหาปลา: มรดกของครอบครัว

สำหรับพื้นที่หาปลาทั่วไปตามน้ำโขงและสาขาที่ไม่ได้เป็นลวงไหลมอง คนหาปลาจะวางเครื่องมือหาปลาจะวางเครื่องมือตามพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น พื้นที่ในการใส่ไซล้น พื้นที่ในการวางเบ็ด เป็นต้น

คนหาปลาจะใช้เครื่องมือหาปลาในพื้นที่ที่เคยวางและมักจับปลาได้ คนหาปลาคนอื่นก็จะเคารพสิทธินี้โดยไม่วางเครื่องมือหาปลาในพื้นที่วางเครื่องมือของคนอื่นเช่นกัน

เมื่อผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ในการหาปลาตายไปหรือไม่สามารถที่จะหาปลาได้อีก พื้นที่ในการหาปลานี้ก็จะตกทอดเป็นมรดกไปยังลูกหลานที่เป็นสมาชิกในครอบครัวต่อไป

